

ELŐADÁST TART VS. ELŐAD: FŐNÉV + IGE SZERKEZETEK IGEI VARIÁNSAI*

VINCZE VERONIKA

1. Bevezetés

Dolgozatomban pusztá köznév + ige komplexumok egy altípusának, a funkcióiágis szerkezeteknek, illetve félig kompozicionális szerkezeteknek (az elnevezéssel kapcsolatban l. Langer 2005) és igei párjaiknak viszonyát vizsgálom. A szerkezetnek legtöbb esetben létezik a főnévi komponenssel azonos tőből származó (igekötős, illetve igekötő nélküli) igei párja, például: *esküt tesz – megesküszik, döntést hoz – dönt, feleletet ad – felel*. Bizonyos esetekben azonban a csere különféle változásokkal jár együtt. A dolgozat célja, hogy részletesen megvizsgálja a főnév + ige konstrukciók és igei variánsaik viszonyát, különös tekintettel az esetlegesen fellépő vonzatkeret-alternációra és az aspektus-, illetve akcióminőség-beli különbségekre.

Ennek megfelelően dolgozatom felépítése a következő. Először a főnév + ige szerkezetek és igei párjaik általános viszonyát vizsgálom meg, majd a szerkezetek és igei variánsaik vonzatkeretét hasonlítom össze. Végül a szerkezetek és igei variánsaik közti aspektuális és akcióminőség-beli különbségekre összpontosítok.

2. A főnév + ige szerkezetek és igei párjaik viszonya

A főnév + ige szerkezetek legtöbbjének megfeleltethető egy (a főnévi komponenssel azonos tőből származó) igei variáns,¹ például *döntést hoz – dönt, letartóztatást foganatosít – letartóztat, felelősséget vállal – felel vmiért*, időnként azonban nincs morfológiai kapcsolat a szerkezet és a neki jelentésé-

* Ezúton mondok köszönetet a névtelen lektornak, Kenesei István szerkesztőnek és téma-vezetőmnek, Bibok Károlynak a dolgozat megírásához nyújtott értékes segítségükért, hasznos észrevételeikért. A dolgozatban maradt esetleges tévedésekért azonban csakis engem lehet hibáztatni.

¹ A szerkezet és az ige közti viszonyt nem szinonfiaként, hanem varianciaként fogom fel (vö. Lőrincz 2004), hiszen míg a variánsok alakilag hasonlítanak egymásra, addig a szinonimák alakilag teljesen különböznek egymástól.

ben megfelelő ige között, például *nyilvánosságra hoz – kihirdet*². Részben ez a tény volt annak az oka, hogy a nyelv művelők sokáig kárhoztatták a főnév + ige szerkezeteket, helytelennek, kerüendőnek tartották őket (Dobos 2001; B. Kovács 1999, 2000). Bizonyos esetekben helytálló ez a vélemény, hiszen a *??bevásárlást eszközöl* nyelvhasználati és stilisztikai szempontból kifogásolható, nem szokványos szókapcsolat, helyette a *bevásárol* igei variáns az elfogadott forma. Vannak azonban olyan esetek, amikor csak a főnév + ige szerkezet fogadható el. Egyrészt nem minden szerkezetnek van igei megfelelője: például a **házkutat* forma nem létezik, csak a *házkutatást tart* formula használatos (Dobos 2001). Másrészt a kontextus szerepe is fontos: ha a főnévi komponensnek bővítménye van, ezt legtöbbször nem válthatjuk ki az igei variáns mellett egy határozóval, például: *három nagyon jó tanácsot adott – *háromszor nagyon jól tanácsolt* (B. Kovács 1999).³ Harmadrészt olyan esetre is találhatunk példát, amikor a főnévi komponensből képzett igék jelentése más, mint a főnév + ige szerkezeté, éppen ezért nem is feleltethetők meg egymásnak. Például a *kéz* főnevet tartalmazó szerkezetek (*kézbe vesz, kézbe ad, kézben tart* stb.) egyike sem azonos jelentésű a *kéz* főnévből származó igék valamelyikével (*kezel, kezez*). E dolgozatban azonban csak olyan főnév + ige szerkezetekkel és igei megfelelőikkel foglalkozom, amelyek között létezik morfológiai kapcsolat, és jelentésük is hasonló.

Egy korábbi elemzés (B. Kovács 1999) a jogi szaknyelvben előforduló főnév + ige szerkezetek helyettesíthetőségét vizsgálja. Ezzel szemben a jelen vizsgálat nem csak jogi szaknyelvben előforduló főnév + ige szerkezetekre és igei variánsaikra terjed ki. A vizsgált korpusz ugyan tartalmaz jogi szövegekből származó példákat is, konkrétan a Szeged Korpusz⁴ jogi szövegeiből származó főnév + ige szerkezeteket, azonban más jellegű példák is találhatóak az adatbázisban: ezek a *Nyelvűvelő kézisztótarból* származnak (Grétsy – Kemény 1996).

A források kiválasztásánál egyrészt fontos szempont volt, hogy az eddigi kutatások főként jogi szövegekben vizsgálták a főnév + ige szerkezeteket

² Esetükben ténylegesen lehet szinonímiáról beszélni, vö. 1. lábjegyzet.

³ Vannak azonban olyan esetek is, amikor lehetséges a csere: mind a *gyors döntést hozott*, mind a *gyorsan döntött* elfogadható forma. Úgy tűnik, ha a jelző pusztán a főnévi komponenszt módosítja, akkor nem helyettesíthető határozóval, viszont ha a szerkezetből képezhető főnévben (*döntéshozatal*) kódolt cselekvést, akkor mindkét változat lehetséges. Ennek részletesebb vizsgálatára azonban jelen dolgozatban nem térek ki.

⁴ A Szeged Korpuszról lásd bővebben a <http://www.inf.u-szeged.hu/projectdirs/hlt/> honlapon.

(többek között Dobos 1991, 2001; B. Kovács 1999, 2000), így jelen vizsgálat eredményei könnyen összevethetők a korábbi kutatások hozadékával. Másrészt a főnév + ige szerkezeteket a *Nyelvművelő kéziszótár* helytelennek minősíti, használatukat pedig kerülendőnek tartja: „a terjengős kifejezések többnyire szükségtelenül hivataloskodnak; [...] köntörfalaznak, fontoskodnak. Gyakori használatuk gondolati önállótanságra, sablonosságra, olykor a személyes felelősségvállalás kerülésére vall [...] mivel általában pontatlanok, őszintétlenek, rombolják a bizalmat a nyelvi érintkezésben is” (Grétsy–Kemény 1996: 571). Mivel jelen dolgozat egyik célja, hogy megvizsgálja, alátámasztható-e nyelvi adatokkal a fenti állítás, kézenfekvőnek tűnt, hogy a kéziszótár saját példáit vegyem górcső alá. Az így összegyűjtött adatbázis összesen körülbelül 200 szerkezetet és ezek igei párját tartalmazza, melyeket elsődlegesen a vonzatkeret-alternáció (3. pont) és az aspektusbeli különbségek (4. pont) szempontjából fogok elemezni. A Szeged Korpuszból származó példákat tartalmazó mondatokat a továbbiakban SzK.-val, a *Nyelvművelő kéziszótár* példáit pedig NymKsz.-szel jelölöm.

3. Vonzatkeret-alternáció

A vonzatkeret-alternáció régóta vizsgált probléma a nyelvészeti kutatásokban, különösen az angol nyelvre végeztek részletes vizsgálatokat (l. például Fillmore 1968, 1977; Levin 1993; Beavers 2006). A szintaktikai alternációt a következőképpen határozhatjuk meg: ha egy adott igével lehetséges az A szintaktikai szerkezetű mondat, akkor a B szintaktikai szerkezetű mondat is lehetséges ugyanazzal a hangalakú igével (Kiefer 2000: 232). Lásunk egy példát:

- (1) Béla bólintott.
- (2) Béla bólintott a fejével.

(2)-ben megjelenik egy instrumentalis esetben álló főnév is a változatlan alakú ige mellett.

A szintaktikai alternációt tágabb értelemben is tekinthetjük, azaz nem ragaszkodunk ahhoz, hogy a két mondatban szereplő ige azonos hangalakú legyen. Azt azonban megköveteljük, hogy legyen köztük morfológiai kapcsolat (pl. az egyik igekötős ige vagy igeképzőt tartalmaz). Erre az esetre látunk példát (3)-(4) alatt:

- (3) Péter szénát rak a szekérre.
- (4) Péter megrakja a szekeret szénával.
- (5) Pisti elmozdította a követ.
- (6) A kő elmozdult.

A (3)-ban még tárgy esetben levő főnév (4)-ben instrumentalis esetben szerepel, a sublativus esetű főnév pedig tárgyesetet kap az igekötős ige mellett. Az (5) tárgya (6)-ban már a mondat alanya lesz, az Ágens szerepű argumentum pedig nincs is kifejezve (6)-ban.

Az osztályozás kiterjeszthető a főnév + ige szerkezetek és igei variánsaik eseteire is, azaz meg lehet vizsgálni, milyen vonzatkeretbeli változásokkal jár együtt az egyik vagy a másik változat használata, jelen dolgozatban azonban nem teszek kísérletet annak a kérdésnek részletesebb megválaszolására, hogy a szerkezet és az ige közül melyik az elsődleges, illetve a levezetett forma.

Nézzük meg a következő példákat!

- (7) a. Zoli elbúcsúzott Sárától. (NymKsz.)
b. Zoli búcsút vett Sárától. (NymKsz.)
- (8) a. Az öreg hölgy látogatást tett mindenkínél. (NymKsz.)
b. Az öreg hölgy mindenkit meglátogatott. (NymKsz.)

A (7a) és (7b) alatti példákban az igei variáns és a főnév + ige szerkezet vonzatszerkezete ugyanaz: ablativus esetű főnév szerepel mellettük. Ezzel szemben (8a)-ban adessivus esetben, míg (8b)-ben tárgy esetben áll a vonzat, azaz a vonzatszerkezet megváltozik.

B. Kovács (1999) a magyar jogi szaknyelvben vizsgálja a főnév + ige szerkezetek igével való helyettesíthetőségét és a helyettesítéssel járó vonzatkeret-változásokat. Három csoportba sorolja a szerkezeteket: (1) lehetséges a helyettesítés mindenféle változtatás nélkül (*döntést hoz vmiről – dönt vmiről*); (2) a helyettesítés a struktúra átrendeződésével jár; és (3) a helyettesítés nem lehetséges. A (2) csoportnak két alosa létezik: a) a meglévő vonzatok rendeződnek át (*különbséget tesz vmik között – vmiket megkülönböztet*), illetve b) új vonzat jelenik meg (*bejelentést tesz⁵ – bejelent vmit*). A (3) csoportban a

⁵ B. Kovács (1999) szerint a szerkezetnek csak az alany a kötelező vonzata, azonban a delativusi bővítmény (*vmiről*) is felfogható vonzatnak – az észrevételért Kenesei Istvánt illeti köszönet.

nem helyettesíthetőség oka lehet például, hogy a jelzői bővítmény nem alakítható át az ige határozói bővítményévé, vagy pedig a főnévi komponensből nem képezhető ige (vö. a korábbi példákkal). Végül az is előfordulhat, hogy szakterminológiai okokból nem lehetséges a csere, mert az adott mondanivalót a jogi szaknyelvben csak egyféleképpen lehet kifejezni.

B. Kovács (1999) alapján a – nem csak a jogi szaknyelvben előforduló – főnév + ige szerkezeteket véleményem szerint hasonló osztályokba lehet sorolni az igei variánssal való viszony alapján.

Az (1) csoportba azok a főnév + ige szerkezetek és igei párjaik sorolhatók, amelyek vonzatstruktúrája teljesen megegyezik. Lássunk néhány példát!

- (9) a. Imre sétát tett. (NymKsz.)
b. Imre sétált. (NymKsz.)
- (10) a. Pali döntést hozott az ügyről. (SzK)
b. Pali döntött az ügyről. (SzK)

(9a)-ban és (9b)-ben se a szerkezetnek, se az igei variánsnak nincs kötelező bővítménye (az alanyon kívül). (10a) és (10b) pedig delativusi esetű bővítményt tartalmaz, azaz teljesen azonos vonzatkerettel rendelkezik a főnév + ige szerkezet és az igei variáns.

A (2) csoportba tartozó igék (amelyek esetében a vonzatszerkezet átrendeződésével jár az igei variánssal való csere⁶) aleseteit azonban B. Kovács (1999) osztályozásához képest másképp határozom meg: a) a szerkezetben szereplő ige mellett előfordul tárgyesetű főnévi komponens helyett a meglevő vonzatok egyike szerepel tárgyesetben az igei variáns mellett; b) az igei variáns mellett más esetekben állnak a vonzatok, de számuk változatlan; c) más vonzatok találhatók meg az igei variáns mellett, mint a szerkezet mellett és d) diatézis, azaz a szerkezet és az ige igeneme eltér egymástól.

B. Kovács (1999) példái az általa feltételezett kétféle alesetre ugyanis abban a tekintetben egyformák, hogy a főnévi komponens mindegyik alka-

⁶ Az igei variáns és a szerkezet vonzatai közti eltérések bizonyos esetekben visszavezethetők arra a tényre, hogy a szerkezet főnévi komponense önálló vonzatkerettel rendelkezik, amely vonzatok megjelennek a szerkezetben is: *megkülönböztet vmit vmitől – különbséget tesz vmik között – különbség vmik között, megparancsol vkinek vmit – parancsot ad vkinek vmire – parancs vmire* stb. Az észrevételért a dolgozat lektorának jár köszönet.

lommal tárgyesetben szerepel a szerkezetben, azonban az igei variáns mellett is jelen van a tárgyeset, igaz, egy másik vonzat kerül tárgyesetbe:

- (11) a. Nem tudott különbséget tenni az ikrek között.
b. Nem tudta megkülönböztetni az ikreket.
- (12) a. Bejelentést tett a jövő heti kirándulás részleteivel kapcsolatban.
b. Bejelentette a jövő heti kirándulás részleteit.

(11a)-ban és (12a)-ban is a szerkezetben előforduló PP-vonzat az igei variáns mellett már tárgyesettel rendelkezik, emiatt nem érzem indokoltnak a két alcsoport elkülönítését: mindegyik az a) alcsoport tagja.

A második csoportba sorolható szerkezetek közül a b) alcsoportba azokat helyezem, amelyek esetében az igei variánssal való helyettesítéskor a főnév + ige szerkezet egyes vonzatai más esetben jelennek meg:

- (13) a. A kocsiórt János egy egyszobás lakást adott cserébe Péternek. (SzK.)
b. János elcserélte Péterrel az egyszobás lakást a kocsira. (SzK.)

(13a)-ban a Beneficiens szerepű argumentum részes esetben áll a főnév + ige szerkezetben, míg az igei variáns mellett instrumentálisban, továbbá az igei variánsnak nincs részes esetű vonzata.

A c) alcsoportban olyan kötelező, illetve választható bővítmények fordulnak elő az igei variáns mellett, amelyek a főnév + ige szerkezetben nincsenek jelen. Néhány példa:

- (14) a. Az asszony ajándékot adott a lányának. (NymKsz.)
b. Az asszony megajándékozta a lányát egy gyűrűvel. (NymKsz.)
c. Az asszony megajándékozta a lányát. (NymKsz.)
d. Az asszony gyűrűt ajándékozott a lányának.
e. Az asszony (egy) gyűrűt adott ajándékba a lányának.
f. *Az asszony adott ajándékba a lányának.
- (15) a. A pszichológus tanácsot adott Máriának. (NymKsz.)
b. A pszichológus óvatosságot tanácsolt Máriának. (NymKsz.)
c. *A pszichológus tanácsolt Máriának. (NymKsz.)

A (14a) alatt található főnév + ige szerkezetben az ajándék mibenléte nincs kifejezve, azonban az igei variáns mellett ez megjelenhet választható

bővítményként instrumentalis esetben: (14b)-ben megjelenik a bővítmény, míg (14c)-ben nem. Azonban meg kell jegyezni, hogy lehetséges olyan főnév + ige szerkezet is, amely mellett kötelezően szerepel az ajándéktárgy is: erre láthatunk példát (14e) és (14f) alatt.⁷ (15a)-ban a tanács tartalma rejtve marad, ezzel szemben (15b)-ből kiderül. Valójában itt is az igenek egy másik vonzata áll tárgyesetben a főnévi komponens helyett, ez a példa mégsem sorolható az a) alcsoportba, hiszen a tranzitív igei variáns mellett tárgyesetben álló kötelező vonzat (l. (15c)) a főnév + ige szerkezetnek nem bővítménye, azaz új vonzatként jelentkezik az igei variáns mellett. Ezzel szemben az a) alcsoportba tartozó párok esetén csak a meglévő vonzatok rendeződnek át.

A d) alcsoportba azok az esetek kerülnek, ahol diatézisváltás megy végbe, azaz az igenem eltér a két esetben: ami a főnév + ige szerkezetben alany, az az igei variáns mellett tárgyként szerepel. Tipikus példák:

- (16) a. Az előadás megrendezésre fog kerülni. (NymKsz.)
- b. Az előadást meg fogják rendezni. (NymKsz.)
- (17) a. Géza jutalomban részesült. (NymKsz.)
- b. Gézát megjutalmazták. (NymKsz.)

A (3) típusba azok a főnév + ige szerkezetek tartoznak, amelyeket nem lehet igével helyettesíteni, még a vonzatszerkezet teljes megváltoztatásával sem. Néhány példa:

- (18) a. A rendőrség házkutatást tartott a lakásán.
- b. *A rendőrség házkutatott a lakásán.
- (19) a. Elsőbbséget adott a villamosnak.
- b. *Elsőbbségezte a villamost.

Látható, hogy (18b) és (19b) agrammatikus, nem létező igealakokat tartalmaznak, így az adott jelentéstartalmat csakis a főnév + ige szerkezetekkel lehetséges kifejezni.

A főnév + ige szerkezetek és igei variánsaik közti alternációk csoportjait és a rájuk hozott példákat a (20) alatti táblázat foglalja össze:

⁷ A példáért köszönet Kenesei Istvánnak.

(20)

Csoport	Jellemzők	Példák
(1)	a szerkezet és az igei variáns vonzatstruktúrája megegyezik	<i>döntést hoz vmiről — dönt vmiről (SzK.)</i> <i>perbe fog vkit — beperel vkit (SzK.)</i> <i>fürdőt vesz — fürdik (NymKsz.)</i>
(2)	a szerkezet és az igei variáns vonzatstruktúrája nem egyezik meg	
	a) a tárgysetű főnévi komponens helyett másik vonzat áll tárgysetben	<i>parancsot ad vkinek vmire — megparancsol vkinek vmít (SzK.)</i> <i>bosszút áll vkin vmiért — megbosszul vkin vmít (NymKsz.)</i>
	b) egyes vonzatok olyan esetben szerepelnek az igei variáns mellett, melyek nincsenek jelen a szerkezetben	<i>cserébe ad vkinek vmit vmiért — elcserél vkivel vmit vmiért (SzK.)</i>
	c) új (kötelező) vonzatok fordulnak elő az igei variáns mellett	<i>ajándékot ad vkinek — megajándékoz vkit vmivel (NymKsz.)</i> <i>büntetést ad vkinek — megbüntet vkit vmivel (NymKsz.)</i> <i>tanácsot ad vkinek — tanácsol vkinek vmít (NymKsz.)</i>
	d) eltérő diatézis (igenem)	<i>megrendezésre kerül vmi — vki megrendez vmit / megrendeznek vmit (NymKsz.)</i> <i>jutalomban részesül vki — vki megjutalmaz vkit / megjutalmaznak vkit (NymKsz.)</i> <i>vigaszt lel vki — vki megvigasztal vkit / megvigasztalnak vkit (NymKsz.)</i>
(3)	a szerkezet nem helyettesíthető igével (még a vonzatstruktúra megváltozása esetén sem)	<i>házkatatást tart</i> <i>bosszút forral vki ellen</i>

A csoportokat áttekintve megállapíthatjuk, hogy teljes szinonimiáról (azonos értelemről és azonos argumentumokról) csak az (1), illetve a (2a és b)

esetekben beszélhetünk. E csoportoknál az argumentumok száma és minősége megegyezik a főnév + ige szerkezet és az ige esetében – noha esetragjuk különböző lehet. A többi csoportnál viszont eltérhet az argumentumok száma, illetve minősége is: a (2c) esetben más vonzatok szerepelnek az igei variáns mellett, ennél fogva a szerkezet és az ige jelentése nem teljesen esik egybe: az ige a cselekvésről rendszerint többet árul el, mint a főnév + ige szerkezet. A (2d) esetben pedig az igei variáns mellett vagy megjelenik a cselekvés végrehajtója, vagy általános alannal fejeződik ki, míg a főnév + ige szerkezetben nincs kifejezve a cselekvés végrehajtója, azaz ebben az esetben is az igei variánsból derül(het) ki a cselekvésről több részlet.

Ha a különböző csoportokban szereplő igei komponenseket vetjük össze, kiderül, hogy az igei komponens önmagában még nem határozza meg a csoportot. Az *ad* igével alkotott szerkezetek például a (2a-b) és (c) alcsoportokban is szerepelnek. Ezzel szemben diatézisváltás csak bizonyos igéknél lehetséges, például *kerül, részesül, kap, lel...* Ezek az igék a főnév által leírt szituációra alkalmazott **Oper₂** lexikai függvény értékei (Mel'čuk–Clas–Polguère 1995), azaz a főnév + ige szerkezetben az alanyi szerepet a szituáció második szereplője tölti be, míg az igei variáns mellett a szituáció első szereplője az alany, a második szereplő ezért csak tárgy lehet.

Amikor változás történik a vonzatkeretben, gyakran a főnévi komponens esete kerül át az igei variáns egyik bővítményére. Különösen a tárgy-esetre történő váltás gyakori: a főnévi komponens tárgyesete átkerül a következő tematikusan prominens argumentumra. Az argumentumok prominenciáját a következő hierarchia határozza meg (É. Kiss 2002: 38 nyomán):

(21) ágens/experiens > beneficiens > téma > cél > instrumentális > locativus

Egy példán keresztül szemléltetve:

- (22) a. A főnök jutalmat adott a titkárnőnek a sok túlóráért. (SzK.)
b. A főnök megjutalmazta a titkárnőt a sok túlóráért. (SzK.)

(22a)-ban a Beneficiens szerepű bővítmény (*a titkárnőnek*) még részes esetben áll, mivel a tárgyeset foglalt. (22b)-ben viszont a hierarchiában legmagasabban álló Beneficiens kapja meg a tárgyesetet.

4. Aspektuális, illetve akcióminőségbeli különbségek

További szempont a főnév + ige szerkezetek és igei variánsaik egymással való helyettesíthetőségének vizsgálata során az, hogy mennyire azonosak a szemantikai jegyeik. A főnév + ige szerkezetek ugyanis egyéb differenciáló jelentéskomponensekkel is rendelkezhetnek, így több információt közölnek a cselekvésről (Dobos 2001). Megeshet, hogy aspektus-, illetve akcióminőségbeli különbségek miatt nem fordulhatnak elő ugyanabban a szövegkörnyezetben, pontosabban ugyanazon időhatározók mellett.

Nézzünk néhány példát!

- (23) a. Pontosán délben kezelésbe vette az orvos. (SzK)
b. *Pontosan délben kezelte az orvos. (SzK)
- (24) a. Az orvos két hétig kezelte. (SzK)
b. *Az orvos két hétig kezelésbe vette. (SzK)

A *pontosan délben* konkrét időpontra utaló időhatározóval csak a főnév + ige szerkezet kompatibilis, az igei variáns nem használatos (semleges mondatként nem jó a (40)-es példa). Ugyanakkor hosszabb időtartamra utaló időhatározó (*két hétig*) mellett csak az igei variáns használatos. Úgy tűnik, az igei variáns képes hosszabb folyamatra is utalni, míg a főnév + ige szerkezet pillanatnyi cselekvést, a cselekvés elkezdését fejezi ki, azaz inchoatív akcióminőséggel rendelkezik (vö. Kiefer 2003: 293, 2006: 169–170).

Egy másik példa:

- (25) a. Az élelmiszeripari cég csak három hónapig forgalmazza új ízesítésű üdítőitalát. (SzK.)
b. *Az élelmiszeripari cég csak három hónapig hozza forgalomba új ízesítésű üdítőitalát. (SzK.)
- (26) a. Az élelmiszeripari cég csak három nap múlva hozza forgalomba új ízesítésű üdítőitalát. (SzK.)
b. *Az élelmiszeripari cég csak három nap múlva forgalmazza új ízesítésű üdítőitalát. (SzK.)

Hasonlóképpen az előző példához, a főnév + ige szerkezet mellett csak időpontra utaló időhatározó (*három nap múlva*) szerepelhet, míg az igei variáns időtartamra utaló időhatározóval (*három hónapig*) fordulhat együtt elő. A szerkezet inchoatív akcióminőséggel bír (vö. Kiefer 2003: 293, 2006: 169–170).

Más jellegű példák:

- (27) a. Véleményét órákig hangoztatta. (NymKsz.)
b. *Véleményének órákig hangot adott. (NymKsz.)
- (28) a. Délután 3-tól 5-ig pofozta a fiát. (NymKsz.)
b. *Délután 3-tól 5-ig pofont adott a fiának. (NymKsz.)

A példák közül azt láthatjuk, hogy az időtartamra utaló (duratív) időhatározók (*órákig*, *délután 3-tól 5-ig*) csak az igei variánsokkal szerepelhetnek együtt, a főnév + ige szerkezetekkel nem. (27a)-ban és (28a)-ban órákon át, többé-kevésbé rendszeresen ismétlődő hangoztatás-, illetve pofozásesemény történik, azaz az igei variánsokat tartalmazó mondatok iteratív akcióminőséget fejeznek ki (Kiefer 2006: 150–162). Ezzel szemben a főnév + ige szerkezetek ezzel a jelentéskomponenssel nem rendelkeznek.

Az előző példákban a főnév + ige szerkezet és az igei variáns akcióminősége különbözött egymástól. Vannak azonban olyan morfológiai eszközök, amelyek segítségével ugyanazzal az aspektussal, illetve akcióminőséggel rendelkezik a szerkezet és az ige, például megjelenhet igekötő is az igei variánsban (vö. Kiefer 2000, 2006):

- (29) a. A gazda perbe fogta a szomszédját szeptember utolsó napján, mert az birtokháborítást követett el. (SzK.)
b. *A gazda perelte a szomszédját szeptember utolsó napján, mert az birtokháborítást követett el. (SzK.)
c. A gazda beperelte a szomszédját szeptember utolsó napján, mert az birtokháborítást követett el. (SzK.)

(29a) alapján a főnév + ige szerkezet inchoatív akcióminőséggel rendelkezik. Az igekötő nélküli igei variáns (*perel*) nem használható ugyanabban a környezetben, vagyis nem inchoatív. A *bepерel* igekötős ige azonban minden további nélkül előfordulhat az időpontra utaló határozó mellett, és a cselekvés időintervallumának baloldali kezdőpontját – a perelési esemény kezdetét – jelöli, így szintén inchoatív (Kiefer 2006: 169–170).

Az adatbázisban levő példák alapján úgy tűnik, hogy aspektus-, illetve akcióminőségbeli különbségek szempontjából két csoportba lehet sorolni a főnév + ige szerkezetek és igei variánsok alkotta párokat: (1) a szerkezet inchoatív akcióminőséggel rendelkezik; és (2) az igei variáns iteratív akció-

minőséggel bír. Az inchoatív akcióminőséggel rendelkező főnév + ige szerkezet a cselekvés kezdetére, egy pillanatra utal, míg igei párja hosszabb ideig tartó cselekvést fejez ki. Ebbe a csoportba tartoznak a következő főnév + ige szerkezetek:

- (30) *kezelésbe vesz* (SzK.), *nyilvántartásba vesz* (SzK.), *forgalomba hoz* (SzK.), *figyelembe vesz* (SzK.), *gyanúba hoz / fog* (SzK.), *vizsgálat alá vesz* (SzK.), *iskolába ad* (SzK.), *perbe fog* (SzK.) ...

A fenti szerkezetek igei variánsai a következőkben vannak feltüntetve:

- (31) *kezel*, *nyilvántart*, *forgalmaz*, *figyel*, *gyanúsít / gyanakszik*, *vizsgál*, *iskoláztat*, *perel* ...

Az akcióminőség megőrzése érdekében azonban időnként megjelenhet igeikötő is az igei variánsban (Kiefer 2000, 2006), ezekre néhány példa:

- (32) *meggyanúsít*, *beiskoláz*, *beperelel*...

A csoport szerkezeteiben előforduló tipikus igei komponenseknek tekinthetők a *vesz*, *hoz*, *fog* igék. Úgy tűnik, ezek inherensen hordozzák az inchoatív akcióminőséget. Az állítást alátámasztja az a tény is, hogy a szóban forgó igék szótári (ÉKsz.) definíciói is tartalmazzák a *kezd* jelentéselemet, például:

- (33) *vesz*: használni **kezd**, a megnevezett változás **megkezdődik**

- (34) *fog*: **belekezd** vmibe

A második csoportba sorolható főnév + ige szerkezetek egyszeri cselekvést írnak le, míg az igei variánsok ismétlődést fejeznek ki, iteratív akcióminőséggel rendelkeznek. Ide tartozó szerkezetek:

- (35) *kivételt tesz* (SzK.), *pofont ad* (NymKsz.), *hangot ad* (NymKsz.), *verést ad* (NymKsz.) ...

A szerkezetek igei variánsai a következők:

(36) *kivételez, pofoz, hangoztat, ver ...*

Az igekötő megjelenése ebben a csoportban is azt eredményezi, hogy a szerkezet és az igekötős ige ugyanolyan aspektussal, illetve akcióminőséggel rendelkezzen. Néhány igekötős ige:

(37) *megpofoz / felpofoz, megver ...*

Az aspektus és akcióminőség terén jelentkező különbségeket áttekintve azt mondhatjuk, hogy ha vannak köztük különbségek, a főnév + ige szerkezet és igei variánsa nem tekinthető egymás szinonimájának.

5. Összegzés

Jelen dolgozat főnév + ige szerkezeteket és igei párjaikat vetette össze egymással különös tekintettel a vonzatkeret-alternációra és az aspektuális, illetve akcióminőségbeli különbségekre. Az elemzésből kiderült, hogy a főnév + ige szerkezetek és igei variánsaik nem mindig tekinthetők egymással egyenértékűnek több lehetséges okból kifolyólag. Egyrészt eltérés mutatkozhat a vonzatkeretük tekintetében: az igei variáns mellett gyakran több argumentum szerepelhet, mint a szerkezet mellett. Másrészt akcióminőségbeli különbségek is lehetnek köztük: a főnév + ige szerkezet lehet inchoatív, míg igei párja nem rendelkezik ezzel az akcióminőséggel, illetve előfordul, hogy az igei variáns iteratív akcióminőséget fejez ki, a szerkezet azonban nem. Ezekben az esetekben tehát a főnév + ige szerkezetek és igei párjaik nem tekinthetők egymás szabadon felcserélhető variánsának, pusztán az mondható el róluk, hogy azonos tőből származó és rokon jelentésű egységek. Így a főnév + ige szerkezetek használatával kapcsolatban nem igazolható a *Nyelvművelő kézisztár* azon állítása, hogy a szerkezetek használata kerülendő, mivel pontatlanok és jelentéstartalmuk kifejezhető az igei variáns segítségével. Ez nincs így: a szerkezetek és igei párjaik közötti különbségek egyértelműen arra mutatnak, hogy a szerkezetek használatának van létjogosultsága.

A jelen dolgozatban bemutatott elemzés természetesen folytatható tovább. Egyfelől az adatbázis bővíthető más korpuszokból, például a Magyar Nemzeti Szövegtárból származó főnév + ige szerkezet és igei variáns párokkal, másfelől az aspektus- és akcióminőségbeli különbségeket is érdemes tovább kutatni: fény derülhet más jellegű aspektuális eltérésekre is, ugyanakkor azon morfológiai eszközök vizsgálata is gyümölcsöző lehet, amelyek

segítségével ugyanazzal az aspektussal, illetve akcióminőséggel rendelkezik a szerkezet és az ige. Harmadrészt a főnév + ige szerkezetek, igekötő nélküli igei variánsok és az igekötős igei variánsok jelentés-, aspektus- és akcióminőségbeli azonosságainak, illetve különbségeinek vizsgálata is hasznos eredményeket szolgáltatathat.

HIVATKOZÁSOK

- B. Kovács Mária 1999: A funkcióigés szerkezetek a jogi szaknyelvben, *Magyar Nyelvőr* 123: 388–394.
- B. Kovács Mária 2000: A funkcióigék kérdéséhez, *Magyar Nyelvőr* 124: 370–372.
- Beavers, John Travis 2006: *Argument/Oblique Alternations and the Structure of Lexical Meaning*. Doktori (PhD) értekezés, Stanford University.
- Dobos Csilla 1991: *Leíró kifejezések az orosz jogi szaknyelvben*. Doktori értekezés. Kézirat.
- Dobos Csilla 2001: *A funkcióigés szerkezetek vizsgálata (különös tekintettel az orosz jogi szaknyelvre)*. Doktori (PhD) értekezés, kézirat, Debrecen.
- É. Kiss Katalin 2002: *The Syntax of Hungarian*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Fillmore, Charles J. 1968: The Case for Case, in Bach, Emmon–Robert T. Harms eds.: *Universals in linguistic theory*, New York: Holt, 1–90.
- Fillmore, Charles J. 1977: The case for case reopened, in Cole, Peter–Jerry Sadock eds.: *Syntax and Semantics 8: Grammatical relations*, New York, Academic Press, 59–82.
- Grétsy László–Kemény Gábor 1996: *Nyelvművelő kézikönyvtár*, Budapest, Auktor Könyvkiadó.
- Kiefer Ferenc 2000: *Jelentélmélet*, Budapest, Corvina.
- Kiefer Ferenc 2006: *Aspektus és akcióminőség különös tekintettel a magyar nyelvre*, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Langer, Stefan 2005: A Linguistic Test Battery for Support Verb Constructions, in *Linguisticae Investigationes* 27/2: 171–184.
- Levin, Beth. 1993: *English Verb Classes and Alternations*, Chicago, The University of Chicago Press.
- Lórincz Julianna 2004: A funkcióigés szerkezetek és a főnévi taggal azonos tövű igék varianciája, in Kurtán Zsuzsa és Zimányi Árpád szerk.: *A nyelvek vonzásában. Köszöntő kötet Budai László 70. születésnapjára*, Eger–Veszprém, Veszprémi Egyetemi Kiadó, 104–109.
- Mel'čuk, Igor–André Clas–Alain Polguère 1995: *Introduction à la lexicologie explicative et combinatoire*, Louvain-la-Neuve, Duculot.